

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЫ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

IV ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ОҚУЛАРЫ

Алматы, Қазақстан, 4-21 сәуір 2017 жыл

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ» атты
халықаралық ғылыми конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, Қазақстан, 10-12 сәуір 2017 жыл

IV МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФАРАБИЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

Алматы, Казахстан, 4-21 апреля 2017 г.

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
Алматы, Казахстан, 10-12 апреля 2017 г.

IV INTERNATIONAL FARABI READINGS

Almaty, Kazakhstan, 4-21 April, 2017

MATERIALS

Of International Scientific Conference of Students
and Young Scientists
«FARABI ALEMİ»
Almaty, Kazakhstan, 10-12 April, 2017

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

«БХАГАВАДГИТА» ЭТИКАЛЫҚ ІЛІМІНІҢ ОНТОЛОГИЯЛЫҚ БАЗИСІ РЕТІНДЕГІ ҮШ ГУН КОНЦЕПСИЯСЫ

Үш гун теориясын қарастыру адамның нағыз қоғамдық борышын орындау, жоғарғы игі мақсатқа жету және адамгершілік негіздерді анықтау үшін «Бхагавадгита» этикалық ілімін зерттеу тұрғысында онтологиялық негіздерді айқындау мақсатында қажет. Осылайша, бұл мақаланың басты мақсаты – «Гитаның» үш гун танымдық концепциясына анализ жүргізе отырып, оның мағынасын анықтау арқылы поэманың этикалық іліміне әсерін айқындау болып табылады.

«Бхагавадгита» ілімінің адамгершілік негіздері бүгінгі күнге дейін толықтай зерттелмегендіктен, «Гита» поэмасының этикасы бойынша адамгершілік негіздер мен тәрбие түсініктері туралы монографиялық еңбектерді табу қиынға соғады.

Осыған байланысты, кейбір авторлар монографиялық жұмыстары мен мақалаларының жеке тараушаларында поэманың адамгершілік аспектілерін атап көрсетеді (мысалы, S. Dasgupta “Development of moral philosophy in India”, B. Gupta “Bhagavadgita as duty and virtue ethics. Some reflections” (мақала), В.К. Шохиннің «Үнділік әлем тану тақырыбындағы адамгершілік пен этикалық белгілері» (мақала)) және этикалық ілімнің онтологиялық базисін зерттеу оған өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

Мақаланы жазуда поэманың негізгі мәтіні ретінде В.С.Семеновтың «Бхагавадгита» поэмасының санскриттен аударған тәржімесі негіз болды [1].

Үш гун концепциясы «Бхагавадгита» поэмасының этикалық ілімін зерттеуде үлкен рөл атқарады. кез келген іс-қимылдың, соның ішінде игі әрекеттің де түйіні, материалды табиғаттың гун айналымдарын біріктіреді. «Жаным түнекте, өзімді надандық басты. Мен іс-қимылдың жетегіндемін. Ол гунның пракрити арқылы жүзеге асатынын білмейді. Бұл гундар гунда айналады» [1, III. 27-28].

Үш гун теориясы космологиялық, гносеологиялық, этикалық мәселелерді зерттеу бойынша «Бхагавадгита» зерттеушілерінің назарын үнемі аударатын. Өз уақытында бұл ілімді зерттеуді үнді ойшылдарынан С. Дасгупта, С. Радхакришнан, С. Вивеканда, еуропалық ғалымдардан М. Мюллер және «Теософиялық қоғам» өкілдері А. Безант, Р. Штайнер қолға алды.

Санскриттан тікелей аударылғанда «guna» қасиет, ерекшелік деген мағынаны білдіреді, ал этикалық мағынада – жоғарғы деңгейдегі адамгершілік құндылық, қайырымдылық. Басқа мағынасында «guna» мәні – бағынышты немесе бір-нәрсеге тәуелді қосалқы ұғым ретінде пайдаланады. Саттва, раджас, тамас гундары «пракрити» ұғымының материалды негізін қалайды. Өр гун қанағаттану, қанағаттанбау, берекесіздік сезімдерімен тығыз байланысқан. Гундар объективті және субъективті құбылыстардың барлығын қамтып, көрінетін және көрінбейтін белгілерінде табылады. Гундарды қору мүмкін емес, дегенмен олар барлық заттардың негізгі құрамы болып табылып, пракритидің туындысы болып есептеледі. Бұл үш қасиет барлық жаратылыстың материалды белгілері түрінде көрінеді, өйткені гундар әсерінен ешқандай құбылыс тыс қалмайды. Адамның материалдық бет-бейнесін айқындағанымен, рухани болмысына қарама қарсы болып табылады. Осыған байланысты Кришна былай дейді, «Құдай адамдағы нәтижеге деген құштарлықты жаратпайды, тек табиғат оны тудырады» [1, Y. 14], яғни адамның материалдық табиғаты үстемдік ететінін меңзеп отырғанын түсіну керек.

Барлық үш гун жалпы түрде құдай жолындағы игілік, әуесқойлық, надандықты сипаттап. Жаратушыны олардың қайнар көзі ретінде қарастырады. Жаратушы гундардан жоғары тұратындығын Кришнаның Арджунға айтқан сөзінен анықтауға болады: «Үш гун тамас, саттва, раджас жаратылыстың күйін анықтағанмен, меннен жаратылып, әртүрлі жағдайларға өзгергенімен, олар менің гундардан жоғарғы деңгейде тұрғанымды білмейді» [1, YII. 12-13].

Материалды табиғаттың гундары адамның жанын бұғаулап алып, өзі шынжырларымен құрсаулап алады. Сондықтан гундардан жоғары болып, олардың әсеріне берілмей, жанның азаттық алуын, бостандық алуын қамтамасыз ету керек. Осыған байланысты Кришна өзінің шәкіртін, «Үш гун да Ведаға бағытталған, одан құтыл, Арджуна. Екіжақты болмай саттва гунымен өмірінді байланыстырып еркін өмір сүр» деп үйретеді. Саттва гуны адамды бақыт пен білім өрнегімен бұғауласса, раджас құмарлықтың істерімен оның жүрегін жаулайды, ал тамас білімсіздіктің қайнары арқылы адамның санасын билейді. Үш гун де әрқашан бірге тығыз қарым-қатынаста болып отырады. Бір затта үш бір немесе екі гунның бірдей болуы мүмкін емес. Тамас, саттва, раджас әрқашанда біріккен тығыз қарым-қатынаста болғандықтан, гундардың бірі басым болған жағдайда, қалған екі гунның әсері томендейді. Қай гун басымдылық көрсетеді, соған орай адам қасиеттері де пайда болып отырады. Саттва

жолындағы адамдар әрқашан игі әрекеттерге, аскетизмге, адамгершілік құндылықтарға талпынып, жоғарғы моральдік қағидалармен өмір сүреді. Материалды дүниеге әуес болып, белгілі бір заттарға құмарлық танытып, осы өмірден ләззат алуды басты мақсат көрген адамдардың санасын раджас билейді. Надандық, ерсілік, қараңғылық, зорлық-зомбылық тамас гунынан туындайды.

Саттва гуны басым адамдар денсаулықты жақсартатын және күш-қайрат беретін таза, дәмді, өмірді ұзартатын асты пайдаланады. Раджас тобындағы адамдар ауруға әкеп соғатын ащы, тұзды, қышқыл дәмді асқа құмар болады. Тамас тобындағы адамдар тамақ талғамай, дәмсіз, бұзылып кеткен тағамды пайдалана береді.

Егер құрбандық шалу шын жүректен орындалатын болса – саттвалық деп, қайтарым күтетін болса раджастық деп, егер мағынасыз немесе мәңгі орындалса тамастық деп саналады.

Адамның сенімі де гундармен тығыз байланыста болады, «саттвадағы адамдар құдайларға риясыз, адал ниеттік сеніммен құрбандық шалады, раджастағы адамдар жындыларға табынады, тамастағы нашар адамдар садақамен өмір сүреді» [1, XII. 4].

Тақуалық та үш түрге бөлінеді: саттвалық тақуалық құдайға сенуді, адалдықты, шындықты, данағойлікті қаласа, раджастық байлық, қошемет, сыйлықты қалайды, тамастық ақылсыздық пен зорлықты қалап тұрады.

Жақсылық та, қай гуның басым болғанына байланысты әсер етеді. Соған орай, қуанышты игілік ретінде қабылдап, үш түрге бөліп қарастыруға болады екен: «Алғашқысында қуаныш у сияқты көрінгенімен, соңында балға айналса, жарқын ой мен жанның туындысы, – бұл қуаныш «жарық», ал енді алғашқысында бал сияқты көрінгенімен, соңында у болып біткендіктен, – бұл қуаныш «әуесқойлық», ал басында да, соңында да бұл қуаныш түсініксіз күйде, салғырттық, немқұрайлық сипатта болса, – ол қуаныш «қараңғы» болып табылады» [1, XII. 37-39]. Осыған байланысты «саттва адамды бақытпен, раджас әрекетпен, тамас енжарлықпен байланыстырады» [1, XIV. 9].

«Бхагавадгита» бойынша, егер сыйлық шын ниетпен немесе парызын орындау үшін орындалса саттвалық, ал енді қайтарымды ретінде беру немесе қарыз ретінде ұсыну раджастық, жағымсыз адамдарға немесе қозбаюшылықпен берілсе тамастық деп саналады.

«Бхагавадгитада» үш гунаға сәйкес білім, ақыл, сенімділік, батылдық, қуаныш сезімдері үш түрлі болып қарастырылады. Бұлар белгіленген парыздармен байланысты болса, қандай да бір нәтижеге құмарлық болмаса, ақыл-ой тәжеулі күйде және сезімдер бақылауда болса ғана саттваға, ал сезімнің негізінде құмарлық, істеген істің пайдасын қору раджастыққа, іргетасы білімісіздік, надандық, енжарлықпен қаланған сезімдер тамастыққа жатады.

С.Чаттерджи мен Д.Даттаның зертеулері бойынша гундар әрқашан өзгеріп отырады, соның ішінде бастысы екі гундық өзгертілімнен тұрады [2, 253]. Біріншісі дүниенің таратылуы кезінде гундар бірі-біріне әсер етпей өз бетімен өзгереді, саттва өз шеңберінде, раджас өз шеңберінде, тамас өзінің әсер ету аумағында. Бұл өзгерістер шеңберіндегі гундарды өзгерте алмайды. Екіншісі гундардың бірі басты күш ретінде танылып, қалғандары соған бағынышты болады. Бұл кезеңде гундардың бірінші дүние шеңберінде өзгеріске түсу мүмкіндігі пайда болады. «Бхагавадгита» поэмасында санкхьяға сілтеулер көп кездеседі, бірақ даршан жүйесіне қарағанда дәстүрлі тақырып ретінде қарастырылады. «Гита» поэмасында техникалық терминдер ретінде пракрити, таттва, маахат, тағы басқа ретінде кездескенімен санкхья жаңды психоментальды тәжірибе ретінде қарастыруға болатындай етіп саналатын жүйе ретінде кездеспейді. Санкхья мұнда тек нағыз білім немесе жанның болмысы деп қарастырылады. Осы жағдайда көптеген зертеушілердің пайымдауына санкхья мен ведантаның жүйесінің пайда болу алғышарттарымен таныса аламыз. «Бхагавадгита» ілімінде санкхья мен йоганы салыстырмалы түрде алғанда Кришнаның мәлімдеуі бойынша даналар оларды бөліп-жарып қарамайды. Осы жолдың қай біреуін болсын тандап алған адам, екі жолдың да нәтижесіне тап болады. Санкхья мен йога біртұтас жүйе деп қарастырғанымыз дұрыс шешім болып қабылданады. Кришнаның ілімі рухани жан дүниесін зерттеудің барлық бағыттарын бір жолға біріктіреді.

С.Вивеканда гун ілімін келесідей сипаттайды. Тамас қараңғылық пен надандықты білдіреді [3, 14]. Бұл гуның негізгі белгілері жалқаулық, енжарлық, салғырттық. Раджас әрекет ету мен құштарлықты білдіретін іс-қимылды білдіреді [3, 14]. Раджас гуның негізіне асығыстық, құмарлық, қызбалықтық, өзімшілікті, талап етушілік жатады. Саттва екі гуның арасындағы тепе-теңдікті ұстап тұрушы, адамды бақытқа, қуанышқа, білімге құштарландыратын күш ретінде белгілі.

С.Дасгунтаның пікірі бойынша саттва, раджас, тамас гундары «біздің өмірлік тәжірибеміздің моральдік, аморальдік, мінез-құлықтың жағымды жағымсыз қылықтарын сипаттаушылары болып табылады, саттва моральды, жоғары моральды деңгей, раджас жай моральды, аморальды деңгей, ал тамас болса біздің мінез-құлқымыздағы ең төменгі аморальды жақтарын ашып беретін деңгей ретінде сипатталады» [4, 470].

«Бхагавадгита» поэмасында Кришна Арждунды үш гуның әсерінен құтылуға шақырады, «бақытқа да ұмтылмаңыз – саттва, пенделілік өмірге де қызықпаңыз – раджас, ақылсыздықтан да бас

тартаңыз – тамас. Сізді үш гуи да жеке тұлғалық қармағында ұстап, жеке тұлғаның болмысының толық ашылуына мүмкіндік бермейді», – дейді Сатья Саи Баба [5, 295]. Оның көзқарасы бойынша, тамас гунды раджас гуи арқылы жеңіп, раджас гунды саттва гуи арқылы жеңіп, соңында саттва гуиіан бас тарту қажет.

А. Безант үш гуи теориясын сананың үш белгісімен байланыстыра қарап, ичха (ерік-жігер), джанама (білім), крия (қайраткерлік) тығыз қарым қатынаста екендігін мәлімдейді. Бұл үш сананың үш белгісі әр гуиіның басымдылығымен сипатталады. «Ерік-жігер тамастың басымдылығымен ерекшеленсе, саттва гуиі өзінң бакыт пен білімге бағытталғанын білдіреді, раджас гуиі негізгі ерекшеліктері белсенділік, қажыр-қайраттылықты, қайраткерлікті білдіреді» [6, 17].

Р. Штайнердің «Бхагавадгитаның күния негіздері» атты еңбегіндегі үш гуиіның теориясын зерделеуіне мән беруге тұрарлық негіз бар. Штайнердың теориясы бойынша «саттва, раджас, тамас арқылы әлемдік танымның әртүрлі аумағына кіріп, рухани жанды сезінуге болатыны баяндалады» [7, 140]. Әр адам гуиіардың белгілерін жеңуге ұмтылуы керек [7, 149]. Штайнердің пайымдауына адамның рухани жапы босандық пен еркіндікті қалауы тиіс. Негізінде Штайнер гуиіар туралы көзқарасы жоғарыда аты аталған зерттеушілердің көзқарасымен бір екендігі мәлім.

Жоғарыда айтылғанды қорытындылағанда гуиіарды қалыңты, теріс, бейтарап сезімдермен ұнтасқан үш негізгі базалық сананың жағдай түріндегі тұлғаның психологиялық бейнесі деп сомдауға болады. Жалпы алғанда гуиіар этикалық көзқараспен қарағанда, қайырымдылықтың (саттва), зұлымдықтың (раджас), енжарлықтың (тамас) сатыларына жатқызуға болады [8, 260].

Жоғарғы мақсатқа жету біліммен, дұрыс қимылмен құдайға деген шын сүйіспеншілік пен сенім арқылы жүзеге асады. Ал кез-келген игі іс-қимылға «гуиіар гуиіармен тығыз байланыста» деген принциптен жетуге болады. Бұл дегеніміз «пуруша немесе атман» өздерінің табиғаты бойынша қандай да бір іс-қимыл жасауға бейімеіз екендігін растап, іс-қимыл гуиіардың табиғаты арқылы іске асатындығын көруге болады. «Бхагавадгитада» Кришна өзінң жақтастарын адам үшін бакытсыздық пен қайғы қасірет әкелетін үш гуиіның әсерінен жоғары тұруға шақырады. Саттва, раджас, тамас өздерінің шыңжырларымен адамды бұғаулап рахатқа, білімге, ұмтылуға немесе надалдыққа, енжарлыққа ұмтылуға итермелейді. Кез-келген құмаршылдық адамның рухани азаттығын тежейді. Гуиіарды жеңу қағидаты адамның болмысы гуиіаға тәуелді болмаса, тек нағыз білімнің, мақсаткерліктің, рухани жаттығудың арқасында азаттыққа жететінін мойындайды. Тек гуиіардан жоғары тұру арқылы рухани болмыстың жоғарғы деңгейіне жетуге болатыны мәлім. Гуиіардан азат болу – басты игі мақсатқа жетудің кепілі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Бхагавадгита /пер. с санскрита В.С. Семенцова. – М., 2006.
2. Чаттерджи, С. Индийская философия / С. Чаттерджи, Д. Дата. – М., 2008.
3. Вивекананда, С. Философия йога. – Магнитогорск, 1992.
4. Dasgupta Surendranath. A history of Indian philosophy by S. Dasgupta. – Cambridge, Vol. 2, 1932
5. Сатья Саи Баба. Путь к самореализации и освобождению в наш век. Речи Сатья Саи Бабы на тему Бхагавад-Гиты. – М., 2000.
6. Безант, А. Комментарии к «Бхагавадгите» [Э/р]. – Р/д: <http://www.ihik.lib.ru/>
7. Штайнер, Р. Оккультные основы «Бхагавадгиты». – Калуга, 2001.
8. Мюллер, М. Шесть систем индийской философии. – М.: Искусство, 1995.

Мырзан Г.Д.

Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасының студенті
ғылыми жетекші: Искакова З.Е.

ИНДУИЗМНІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Индуизм – Оңтүстік Азия халықтарының тарихымен және олардың ерекше әлеуметтік құрылымымен тығыз байланысқан діни жүйе. Дүние жүзінде индуизмді ұстанушылар саны 800 млн. астам және олар бірыңғай дерлік Оңтүстік Азия елдерінде, әсіресе, Үндістанда (халықтың 83% жуығы) өмір сүреді. Басым бөлігін Непал патшалығының да индуистері құрайды.

Пайда болуы, эволюциясы, негізгі бағыттары:

Бірнеше этномәдени компоненттерді синтездеудің нәтижесінде қазіргі замандық Үндістанның бай мәдениетін қалыптастырған процесс үш мың жыл бұрын басталды; жүйе құрушы фактор ежелгі арийлердің діні болды. Таптық қоғамның қалыптасу кезеңіне тән діни түсініктердің аморфты (әдегге ведалық дін деп анықталатын) кешені Ведаларда – арийлердің гимндер, арбаулар, үшкірулер, дұғалар жинақтарында бекітілді. Бұл кешеннің аса маңызды белгілері - ведалық дін ұстанушылардың